

PRESOKRATİK FELSEFEDE DUYUM VE ALGI SORUNU

Mücella CAN*

ÖZ

Bu makalede Presokratik felsefede duyum ve algı sorunu incelenmektedir. Presokratik filozoflar felsefenin kurucuları olarak kabul edilirler. Bu filozoflar felsefenin sorunlarını ilk kez fark ederek bu sorunları akla dayalı bir şekilde çözümlenmeye çalışmışlardır. Duyum ve algının gerçeklikle ilişkilerde temel olduğunu keşfeden bu filozoflar, bilginin de duyumla başladığını ileri sürmüşlerdir. Dolayısıyla Presokratik filozofların duyum ve algı hakkındaki düşünceleri bilgi konusunda ve felsefenin ortaya çıkışında önemli rol oynamıştır. İnsanın gerçeklikle kurmuş olduğu ilişki, temelde bir duyum ve algı ilişkisidir. Çünkü insan bilgisi, duyum ve algıya dayalı olarak ortaya çıkmaktadır. Bilgi, bir taraflıya özneye diğer taraflıya nesneye bağlı bir etkinliğin sonucudur. Bilginin nesneye bakan tarafında duyum ve algı bulunmaktadır. Duyum ve algı, insanın dış dünyaya açılan penceresi durumundadır. Duyum, duyu organlarını harekete geçiren bir dış uyarının sinirler aracılığıyla sinir merkezine iletilmesi sonucunda meydana gelen dolaysız zihinsel ürün olarak tanımlanabilir. Duyumları yorumlama, onları anlamlı hale getirme sürecine ise algı denir.

Anahtar Sözcükler: Duyum, algı, presokratik felsefe, gerçeklik, bilgi

THE PROBLEM OF SENSATION AND PERCEPTION IN PRESOCRATIC PHILOSOPHY

ABSTRACT

This article examines the problem of sensation and perception in Presocratic philosophy. Presocratic philosophers are considered the founders of philosophy. These philosophers realized the problems of philosophy for the first time and tried to solve these problems in a rational way. These philosophers, who discovered that sensation and perception are fundamental in relations with reality, argued that knowledge also begins with sensation. Therefore, Presocratic philosophers' thoughts on sensation and perception played an important role in knowledge and the emergence of philosophy. The relationship that human has with reality is basically a relationship of sensation and perception. Because human knowledge emerges based on sensation and perception. Knowledge is the result of an activity that depends on the subject on one side and the object on the other. On the object-facing side of knowledge are sensation and perception. Sensation and perception are the window of man to the external world. Sensation can be defined as the direct mental product that occurs as a result of the transmission of an external stimulus that activates the sense organs to the nerve center through the nerves. The process of interpreting sensations and making them meaningful is called perception.

Keywords: Sensation, perception, presocratic philosophy, reality, knowledge

* Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü (e-posta: mccan@atauni.edu.tr) ORCID ID: 0000-0002-3987-2805

FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)

2021 Güz, sayı: 32, ss. 91-107

Makalenin geliş tarihi: 20.08.2021

Makalenin kabul tarihi: 26.10.2021

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf>

FLSF (Journal of Philosophy and Social Sciences)

Autumn 2021, issue: 32, pp.: 91-107

Submission Date: 20 August 2021

Approval Date: 26 October 2021

ISSN 2618-5784

Giriş

Çocuğun etrafını büyülü bir evrene çevirip oyuncak bebeğini, tahtadan atını bütünüyle canlı varlıklar sayması gibi çocukluk evresindeki insanlık da doğayı kendine benzer bir şekilde düşünmüştür. Homeros ve Hesiodos'un çağdaşları için doğal olaylar, arkalarında saklı, insan ruhuna benzeyen fakat güç ve kuvvet bakımından ondan daha üstün, onun gibi ölümsüzlüğe sahip, görünmez tanrılığın duyulur görünüşleridir. Aklın kendisinin yine akıl tarafından önemli bir değerlendirme ölçütü olduğu bilincine varılıncaya kadar doğanın kendisi ve doğal olaylar, onların arkasında var olduğuna inanılan metafiziksel özelliklere sahip güçlerle açıklanmaktaydı. Felsefe ortaya çıktığı zaman insanlığın doğal olayları metafizik güçlerle, doğayı ise kendine benzer bir şekilde düşünüp açıklama dönemi çoktan sona ermiştir. Çünkü felsefe, evreni bütünsel bir şekilde açıklamak, evrensel olay veya gerçekleri anlatmak için bu olayların ve onların özel yasalarının üstüne yükselen insan zihninin bir çabası olarak ortaya koymuştur kendini. Aristoteles'in fizikçiler adını verdiği Antik Yunan filozoflarının, kendilerinden önce gelen din adamlarının aksine hareket ederek doğayı ilkeler ve nedenlerle açıklamak için geleneksel tanrıları mitolojinin alanına sürdükleri gün felsefe doğmuştur.¹ Antikçağ Yunan filozofları, evrende meydana gelen olayları, dinsel-mitolojik bir takım inançlara müracaat ederek açıklamak yerine olayların kendilerinden hareketle onların ortaya çıkış nedenlerini doğal-rasyonel etkenlerle açıklamaya çalışmışlardır. Özgün, olağandışı birer kişiliğe sahip olan bireyler olarak Presokratik filozoflar pervasız, haşin, bağımsız ve tamamen çocuksu düşünme tarzlarıyla felsefe tarihinde birçok filozofu ve çağdaşlarımızı derinden etkilemişlerdir. Düşünme tarzlarındaki kayıtsızlık ve uçarı mantık nedeniyle buradan çıkacak hiçbir sonuçtan çekinmiyorlardı. Presokratik filozofların evren hakkındaki düşüncelerinin sonuçlarını ifade eden anlayış hiç şüphesiz bir yere kadar dogmatikti. Hatta bu filozoflardan bazıları bir kâhin gibi konuşuyordu. Bu nedenle örneğin Xenophanes, Herakleitos ve Empedokles'in dili coşkuyla dolup taşıyordu. Bu filozofların hemen hepsi özellikle önde gelenleri inanılmaz bir kendine güven duygusuna sahiptiler. Düşünceleri ve bunların yansımaları, kullandıkları dil, kendi benlerini sık sık evrene karşı, ilgisiz kitlenin kanısına karşı çıkaran güvenli bir üstünlük duygusunca belirleniyordu. Presokratik filozoflar, felsefe sorunlarını en önce fark etmekle, kavramakla kalmamışlar, üstelik içlerinde öylesine hissetmişlerdir ki, bu karmaşık sorunlara bir cevap, bir çözüm bulmayı kendilerine görev edinmişlerdir. Söz konusu sorunlara buldukları çözümlerin doğruluğu ve bilgilerinin gerçeği ifade etmesi konusunda en ufak bir şüpheye kapılmadıkları için de bunları yurttaşlarına açıklamaktan

¹ Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, Çev. H. Vehbi Eralp, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1998, 12

çekinmemişlerdir. Bu nedenle, felsefe tarihi açısından değerlendirildiği zaman, Presokratik filozofların felsefenin kurucuları olarak kabul edilmeleri gerektiği açıktır. Çünkü felsefenin temel sorunlarını ilk defa fark edenler yani keşfedenler ve bu sorunları kendilerine özgü bir şekilde, herhangi bir düşünce geleneğinin baskısı ve yardımı olmadan, yaratıcı yetilerine dayanarak hayranlık uyandıran bir bağımsızlık, yüreklilik ve tutarlılıkla çözmeye çalışanlar onlardır.² Kendi çevrelerinde olup biteni merak eden ve her şeyin aslına yönelik akla dayalı soruları ilk kez soran bu filozoflar, duyum ve algının dış dünyayla olan ilişkilerinde temel olduğunun farkına varmışlardır. Bu filozoflardan bazıları duyum ve algının dış dünyayla kurulan her türlü ilişkinin ve dış dünya hakkındaki bilgilerin kaynağı olduğunu düşünürken, bazıları da duyum ve algıya hatta akla dayalı bilgilerin bile insanı yanılttığını iddia etmişlerdir. Dolayısıyla Presokratik filozofların duyum ve algı hakkındaki düşünceleri bilgi konusunda ve felsefenin ortaya çıkışında önemli rol oynamıştır. Bu çalışmada söz konusu filozofların duyum ve algı konusuna yaklaşımlarını ve bu konudaki düşüncelerini birbirleriyle ilişkili bir şekilde ortaya koyarak, bu düşüncelerin genel anlamda felsefenin özellikle bilgi kuramının şekillenmesinde nasıl bir işlevi olduğunu göstermeye çalışacağız.

93

Kavram Olarak Duyum ve Algı

İnsanın dış dünyayla kurmuş olduğu ilişki, temelde bir duyum ve algı ilişkisidir. Çünkü insan bilgileri, başlangıcı itibariyle duyum ve algıya dayalı olarak ortaya çıkmaktadır. Bilgi, bir tarafıyla özneye diğer tarafıyla nesneye bağlı bir etkinliğin sonucudur. Bilginin nesneye bakan tarafında duyum ve algı bulunmaktadır. Duyum ve algı, insanın dış dünyaya açılan penceresi durumundadır. İnsanın gerçeklikle kurmuş olduğu ilişki başlangıcı itibariyle duyum ve algıya dayanmaktadır. Presokratik felsefede duyum ve algı sorununu incelemeye başlamadan önce bu iki kavramı, insanın dış dünyayla olan ilişkisinin temelinde yer alan kavramlar olması dolayısıyla birbirleriyle olan ilişkilerini de göz önünde bulundurarak izah etmenin ele alacağımız konuyu daha da anlaşılır kılacağı kanısındayız. Duyum, duyu organlarını harekete geçiren bir dış uyarının sinirler aracılığıyla sinir merkezine iletilmesi sonucunda meydana gelen dolaysız zihinsel ürün olarak tanımlanabilir. Başka bir anlatımla duyum, bir duyu sinirinin, alıcı sinirin ya da duyu organlarından birisinin uyarılması sonucu beynin belli bir bölgesinin aktif hale gelmesiyle oluşan bir izlenim veya bu izlenimin farkında olma durumu; bir dış uyarıcının ya da vücudun kendi içindeki

² Wilhelm Capelle, *Sokrates'ten Önce Felsefe* C.II, Çev. Oğuz Özügül, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1994, 17

bir değişikliğin meydana getirdiği duyu yaşantısı, bilinç hali veya algı süreçlerinde kullanılan duyu verilerinin ham hali olarak da betimlenebilir.³ Dokunma duyusuna bağlı olarak, masamın üzerinde bulunan bir bardağın yalnızca var olduğuna (görme duyuma karşılık geldiği için) inanmakla kalmayıp aynı zamanda dokunma aracılığıyla onun soğuk yüzeyini de hissedebiliyorum. Buradaki her iki inanç da, hem masamın üzerinde bir bardağın var olduğu hem de onun soğuk bir yüzeye sahip olduğu inancı, benim dokunma deneyimimde temelini bulmaktadır.⁴ Çünkü masamın üzerinde bulunan bardağı hem görsel olarak hem de dokunmaya dayalı olarak duyumsamış oluyorum. Dolayısıyla duyum bir ışığın parlaklığı, bir ses tonunun perdesi, kahvenin sıcaklığı veya iğne battığında duyulan acı gibi ilkel yaşantıları içerir. Duyumlar yaşantının hammaddeleridir ancak yaşantı sadece bir dizi duyumdan ibaret değildir. Günlük yaşamımızda duyumlarımız sürekli olarak bir yorumlama işlemine tabi tutulur. Tonlar dizisi melodi olarak, küp şeklinde büyük ve kırmızı bir cisim bir ev olarak, soğuk ve ıslak bir duyum ise yağmur olarak yorumlanır. Duyumları yorumlama, onları anlamlı hale getirme sürecine ise algı denir.⁵ En genel anlamı içinde algı, insana duyu organları aracılığıyla gelen malzemeye uyum ve birlik kazandıran ve dolayısıyla fiziki, fizyolojik, nörolojik, duyumsal ve bilişsel bileşenleri olan süreci ifade eder. Bu çerçevede algı, bu sürecin bilincinde ya da farkında olma anlamına geldiği gibi duyumsal verilerin bir sentezine de karşılık gelmektedir. Algı, bir taraftan duyu organları aracılığıyla gelen duyumları yorumlayıp anlamlı hale getirmesi açısından duyumdan, diğer taraftan da hayal etme, hatırlama, kavram oluşturma ve akılyürütme gibi daha yüksek zihinsel süreçlerden ayırt edilir.⁶ Duyum ve algı arasındaki fark şu şekilde açıklanabilir: Bir insan, kokusu olan herhangi bir şeyi kokladığı zaman yaşadığı şey bir duyumdur ama eğer kokuyla o kokuya sebep olan nesne arasında bir ilişki kurarsa yaşadığı şey bir algıdır.⁷ Ancak algının oluşması için duyum olayının meydana gelmesi gerekir. Çünkü insan ancak duyumsadığı şeyleri algılayabilir. Duyumsanmamış olan hiçbir şeyi algılama imkânı yoktur. Bununla birlikte duyumsama olayından sonra zorunlu olarak algının meydana geleceğini söylemek pek gerçekçi görünmemektedir. Algı terimi, genel olarak zihinsel kavrayış için kullanılmasına rağmen felsefede duyu algısıyla yani duyular yoluyla dış dünyanın varlığının ve özelliklerinin keşfiyle sınırlandırılmıştır. Bu nedenle filozoflar, algının

³ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2000, 235

⁴ Robert Audi, *Epistemology*, New York and London: Routledge Taylor&Francis Group, 2003, 16

⁵ Clifford T Morgan, *Psikolojiye Giriş*, Çev. Giray Uraz vd. Konya: Eğitim Akademi Yayınları, 2009, 242

⁶ Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2010, 62

⁷ Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, 235

çözümlemesi yani algının doğasının ve içinde yer alan süreçlerin incelenmesi dolayısıyla algının epistemolojisiyle; bilgiye ne derece kaynaklık edebileceğiyle ilgilenmektedirler.⁸ Algı, dört temel ögeye bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ögeler şunlardır: 1) Algılayan yani süje. 2) Nesne, duyuların aracılığıyla var olduğunu fark ettiğim her türlü gerçeklik. 3) Duyusal deneyim, öncelikle karşımda bulunan nesnelerin renk ve şekilleriyle ilgili görsel deneyimim. 4) Özne ile nesne arasında oluşan duyusal, algısal ve nihayetinde epistemik ilişki. Bu durum, genellikle nesnenin algılayanda yani süjede meydana getirdiği duyusal deneyimden dolayı oluşan nedensel ilişki olarak kabul edilir. Algıyı kavrayabilmek için bu ögelerin birbirleriyle olan ilişkilerinin nasıl anlaşılması gerektiğinin göz önünde bulundurulması gerekir. Bu dört ögeye dayalı olarak meydana gelen algı aracılığıyla ortaya çıkan inançların büyük bir bölümü bir şeyin öyle olduğu algısına karşılık gelmektedir: Leylakların çiçek açıyor olduğunu görmek gibi.⁹ Dış dünya hakkındaki bilgilerin doğru bir şekilde temellendirilebilmesi için duyum ve algının nasıl meydana geldiği ve bilgi sürecinde süje obje ilişkisi açısından işlevlerinin ne olduğunun ortaya konulması oldukça önemlidir. Özellikle bilginin kaynağının deneyim olduğunu ileri süren filozoflar açısından duyum ve algının doğasının incelenmesi ve bilginin oluşumu açısından bu iki duyusal-zihinsel olayın açıklanması büyük önem arz etmektedir. Çünkü bilginin kaynağı olarak düşünülen ve oldukça karmaşık bir süreç olarak değerlendirilecek olan deneyim, duyum ve algıdan bağımsız olarak düşünülemez ve ele alınamaz. Bu nedenle bilginin sadece akla dayandığını ve bilginin aklın dışında herhangi bir kaynağının olamayacağını ileri süren mutlak rasyonalist anlayış, felsefe tarihi boyunca bilgiyi yeterince açıklayamamış olması nedeniyle her zaman eleştirilmiştir.

Sokrat Öncesi Düşünürlerde Duyum ve Algı

İnsanın dış dünyanın bilgisini edinmesinde önceliğin duyum ve algıda olduğunu söyleyebiliriz. Felsefi düşüncenin çocukluk dönemi denilebilecek olan M.Ö. 6.yy.da Antikçağ Yunan düşünürleri de evreni öncelikle algıda görüldüğü şekliyle anlamaya çalışmışlardır. Onlar, algıda görünen bir dünyayı izah etmek çabasındaydılar; çünkü algıda görünenin gerçek dünyadan farklı olabileceği şeklinde bir şüphe kimsede doğmuş değildi.¹⁰ Evreni sadece algı açısından ve

⁸ R.J. Hirst, *Perception and the External World*, New York and London: The Macmillan Company-Collier-Macmillan Limited, 1968, 1

⁹ Audi, *Epistemology*, 18

¹⁰Arda Denkel, *Demokritos/Aristoteles İlkçağ'da Doğa Felsefeleri*, İstanbul: Kalamış Yayıncılık, 1986, 10

henüz daha dolaylı başka yöntemlere başvurmadan kavramaya çalışmanın doğal bir sonucu, bütün varlığı niteliklerden oluşuyormuş gibi değerlendirmek ve açıklamaları bu bağlamda yapmaktır. Eski Yunan düşüncesi de bir anlamda bunu yapmıştır. Örneğin, ilkçağ filozoflarından Herakleitos'a göre insanın duyu organlarıyla duyumsadığı görüşlerin altında bulunan doğanın mantıksal yasasını, Logos'u kavraması, evreni böylece yorumlaması gerekir. Herakleitos, bizi çevreleyen şeyin akılsal ve bilinç sahibi olduğunu, nefes aldığımız zaman söz konusu tanrısal akli içimize çekerek akıllı varlıklar haline geldiğimizi, uykuda unuttuğumuzu, uyandıığımız zaman tekrar bilinçli varlıklar haline geldiğimizi düşünmektedir. Bunun sebebi uykuda duyuların dışarıya açık olan tarafları kapandığından bizde bulunan aklın dışarıyla ilişkisinin kesilmiş olmasıdır. Bu duruma bağlı olarak zihnimiz veya aklımız daha önce sahip olduğu hafıza yetisini kaybetmektedir. Tekrar uyandıığımız zaman zihnimiz duyuların dış dünyaya olan açıklıklarından, adeta pencerelerinden bakar gibi bakmakta ve kendisini kuşatan akılla ilişki kurarak yeniden akıl yetisini kazanmaktadır.¹¹ Bu açıklamalardan anlaşılacağı gibi Herakleitos, insan aklının dış dünyayla olan ilişkisinin duyu organları aracılığıyla meydana geldiğini ifade etmektedir. Duyu organları, aklın ya da zihnin düşünme yetisi olmasına zemin hazırlamaktadır. Uyku halinde iken duyu organlarının gerçeklikle yani akılsallık özelliğine sahip olan ve bizi çevreleyen Logosla ilişkisi koptuğu için insanın akli da akıl yetisi olmaktan çıkmaktadır. Duyuların insan akli için kaynaklık ettiği Herakleitos'ta bilginin doğasına, imkânına ve koşullarına ilişkin bir kuramın olduğunu söyleyemeyiz. Ancak O'nun duyular, gözlem, çok şey bilmekle bilgelik arasındaki farklılık vb. hakkında düşündüğünü gösteren bazı fragmentlerin var olduğu da bir gerçektir: 'Sözlerini dinlediğim herkes içinde tek bir kişi yok ki bilgeliğin her şeyden ayrı olduğunu anlamaya muvaffak olmuş olsun. Bilgelik tektir; her şeyi her şeyle yöneten düşünceyi bilmektir'.¹² Bilge olmak çok şey bilmek değil, evrendeki planı, düşünceyi, bir başka anlatımla hakikati bilmek demektir.

Presokratik felsefede Herakleitos öncesi filozofların sorunu, değişim olgusunu kendilerinin birliğe duydukları inançla uzlaştırmaktı. Ancak onların düşündüğü türden değişim, Herakleitos'un kuramının postula etmeyi gerektirdiği türden değişimden çok farklıdır. Çünkü bu kuram, Herakleitos'u her şeyin her zaman değiştiğini ileri sürmeye zorladı. Bu, deneyimin açıkça gösterdiğinden çok daha aşırı bir değişimdir. Çünkü deneyim, değişimi açığa vurduğu gibi aynı zamanda sürekliliği veya kalıcılığı da açığa vurur. Deneyim, şeylerin süreklilik gösterdiğini söyler. Benim şu anda odamda bulunan çalışma

¹¹ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 1*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, 203

¹² Herakleitos, *Fragmanlar*, Çev. Cengiz Çakmak, İstanbul: Kambalçı Yayınevi, 2009, 111

masası, sandalyeler ve diğer birçok nesne, benim onlara ilişkin algım devam ettiği müddetçe, uzun bir zaman aynı kalır. Ancak Herakleitos, böyle bir sürekliliği reddetmek durumundaydı: “Aynı ırmaklara girenlerin üzerinden farklı sular akar.....” diyordu¹³ çünkü ırmak durmadan akmaktadır ve insan ayağını ırmağa ne kadar çabuk sokarsa soksun, farklı bir suya sokmuş olur. Buna benzer bir şekilde çalışma masam, sandalyeler ve odamdaki diğer birçok nesne akış halindedirler; onların sürekli olarak aynı şekilde görünüşü, değişme hızlarının veya eş-süremliliğinin sonucudur. Adeta bir havuza bir taraftan sabit bir oranda su doldurulurken, diğer yandan aynı havuzdan aynı oranda su boşaltılması gibi: Su seviyesi sabit kaldığı için suyun aynı su olduğu varsayılabilir. Böylece, ortak duyu-algısına görüldüğü şekliyle dünya ile kuramın gerçekte olmak zorunda olduğunu söylediği şekliyle dünya arasında bir ayrıma ulaşılmış olunur. Oluş süreci konusunda soyut bir şekilde düşünmeyi tam olarak başaramayan Herakleitos, oluş sürecini temsil eden bir imaj kullanma yoluna gitmiştir. Böyle bir amaç için, her zaman değişen ama yine de bir şekilde aynı kalan şeyin ‘ateş’ olduğu söylenebilir. Bu nedenle Herakleitos’un dünyanın bir şey olmadığını, sadece oluştan ibaret olduğunu söylemesi gerekirken, dünyanın ateşle özdeş olduğu sonucuna vardığını görüyoruz.¹⁴

97

Diğer taraftan Parmenides, gerçek ve görünüş arasındaki farkı bir alegoriyle sunar: Çizdiği şiirsel tabloda Parmenides, güneşin kızları tarafından doğruluk tanrıçasına götürülür ve dönüp ölümlülere anlatmak üzere Tanrıçanın söylediklerini dinler. ‘Ey delikanlı ölümsüz sürücülere yoldaş olarak seni taşıyan atlarla buraya ulaşan sana selam olsun. Zira insanların dolaştıklarının çok dışında bulunan bu yolu sana yaptırtan kötü bir kader değil fakat tanrı kanunu ile haktır. Bu nedenle senin her şeyi öğrenmen gerekir. Hem hakikatin fevkalade yuvarlak hatlı sarsılmaz yüreğini hem de ölümlülerin hakiki güven olmayan öyle sanışlarını... Haydi bakalım ancak hangi araştırma yollarını düşüneceğini söyleyeceğim, sen de can kulağınla dinle: Biri var olanın var olduğu, var olmayanın var olmadığıdır. Bu, inandırma yoludur; zira o hakikatin ardından yürür. Öteki, var olmayanın var olduğu ve varlığının zaruri olduğudur. Sana bu patikanın hiç bulunamaz olduğunu söylüyorum. Çünkü ne var olmayı tanıyabilirdin-bu mümkün değildir- ne de onu ifade edebilirdin. Zira düşünmekle var olmak aynı şeydir... Var olanın var olduğunu -zira var olan var olur-, hiçbir şey olmayanın ise var olmadığını söylemek gerekmektedir...’¹⁵ Parmenides’in felsefi düşüncelerini ortaya koyan bu şiir iki ana bölüme ayrılır. Doğrunun Yolu

¹³ Herakleitos, *Fragmanlar*, 12

¹⁴W. T. Jones, *Klasik Düşünce, Batı Felsefesi Tarihi I*, Çev. Hakkı Hünler, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2006, 28-29

¹⁵ Walther Kranz, *Antik Felsefe*, Çev. Suad Y. Baydur, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1984, 110

ve Sanının Yolu şeklindeki bu başlıklar Parmenides'in felsefe tarihine getirdiği çok önemli ve etkili bir ayrımı ifade etmektedir. Parmenides'in en açık şekliyle 'insan her şeyin ölçüsüdür' deyiminde ifadesini bulan ve bir anlamda sübjektivizme indirgenecek olan deneyimsel gerçekçilikten nesnel ve zorunlu bilgi lehinde kurtulmak üzere yapmış olduğu bu girişim felsefi açıdan önemli bir katkı olarak değerlendirilebilir.¹⁶ Gerçek ve görünüş arasındaki bu ayrımın temelleri, örtük bir şekilde Anaximandros'ta bulunduğu gibi, daha belirgin bir biçimde Herakleitos'ta da vardır. Herakleitos da, görünenlerin ardında gerçeklikten, saklılıktan söz eder. Ancak Herakleitos'un varlığı yadsıyıp, oluşu kabul etmesi onu şüpheciliğe götürür. Doğru, bugün ve her zaman aynı kalan şey olduğundan, eğer duyuların kavradığı her şey durmadan değişiyorsa, kesin ve haklı kılınmış bir bilgi yoktur. Gerçi duyular tek bilgi aracımız değildir ve bundan başka akla da sahibiz. Duyular bize sürekli akış halinde olan, durmadan değişen şeyi gösterirler. Bu nedenle sadece duyuma dayalı olan bilgi yanıltıcıdır oysa akıl bize kalıcı olan, değişmeyen şeyi bildirir.¹⁷ Diğer taraftan Parmenides'te gerçek ve görünüş ayrımı artık dolaysızlaşıp ön plana çıkmış, felsefenin ilk adımını oluşturacak ölçüde önem kazanmıştır. Parmenides'e göre insanların sıradan deneyimleri, algıları ile ulaştıkları inançlar yalnızca sanı ve görünüştür. Oysa bu doğru olanı veremez. Doğru olana ancak akılla ulaşılabilir. Dolayısıyla duyuların bize verdiği görünüşü, sanıyı, aklımızla ulaştığımız bilgilerden ayırt etmeli ve doğru olanı yakalamanın ancak akılla mümkün olduğunu bilmeliyiz.¹⁸ Tanrıça, Parmenides'e şöyle diyor: Senin her şeyi öğrenmen gerek. Hem hakikatin fevkalade yuvarlak hatlı sarsılmaz yüreğini hem de ölümlülerin doğru inançlardan oluşmayan sanılarını... Görünüşler her şeye yayılarak sanki gerçekmiş gibi onaylanıyor. Günlük deneyimlere dayanan alışkanlıkların, seni, amaçsız bir göz, uğuldayan bir kulak ve dille bu yola sürüklemesine izin verme. Tartışmalı konularda mantığınla karar ver.¹⁹

Parmenides, bu ayrımıyla kendinden önceki filozofların ortaya koymuş oldukları görüşlerini sanıların, görünüşlerin, yanıltıcılığın kurbanı olmakla yargılayıp, Pythagorasçılıkla geleneksel hale gelmiş bir tür rasyonalist tutumun üstünlüğünü vurgulamaktadır. Parmenides bununla da kalmıyor. Algıyla temellendirilmiş olan her türlü inancı değersiz bulmaya, algılarımıza dayalı olarak bilgisini edindiğimiz dünyayı aldatıcı bulmaya kadar gidiyor. Buna

¹⁶ Mübahat Türker-Küyel, *Aristoteles ve Farabi'nin Varlık ve Düşünce Öğretileri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1969, 2

¹⁷ Weber, *Felsefe Tarihi*, 23

¹⁸ Frederick Copleston, *Felsefe Tarihi C.1. Ön-Sokratikler ve Sokrates*, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 1990, 56

¹⁹Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, Çev. Candan Şentuna, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010, 430

karşılık akılla ulaşılan, aklın sınırları içinde kalan her düşüncenin, algıladığımız dünyanın olgularına hiç uymasa da, doğruya daha yakın olduğu sonucuna ulaşıyor. Böylece, bilginin akılsal bir kurguyla elde edildiği rasyonalist-idealist çıkış noktasını kurmuş oluyor. Gerçekliğin, algılanan dünyanın dışındaki bir varlık alanı olduğu, bu alanın da algıda kavranan fiziksellik ve madde cinsinden olma durumunun dışında kalan bir kategoriyi oluşturduğu iddiasındaki idealist düşüncenin temelini atmış oluyor. Varlığa ilişkin bir bilgimiz olacağını, yokluğun her hangi bir bilgisinden söz edilemeyeceğini ifade eden Parmenides, Tanrıça'yı konuşturmaya devam ediyor: Var olmayanı (gerçek olmayanı) ne bilebilirsin, ne de dile getirebilirsin. Çünkü var olan ve düşünülen aynı şeydir. Var olmayanın varlığından söz etmek çok büyük bir saçmalaktır.²⁰ Bu ifadeleri şu şekilde özetleyebiliriz: Düşünmek ve söz söylemek için bir nesnenin var olması gerekir. Dolayısıyla hem düşünce hem de dil, kendilerinin dışında bir varlığı gerektirirler. Diğer taraftan yokluk üzerine düşünemeyiz ve söz söyleyemeyiz. Var olmayanı, hiçbir şeyi düşünmek, düşünmemektir. Var olmayan üzerine konuşmak, hiç bir şey konuşmamaktır. Kendisi hakkında anlamlı sözler söyleyebildiğimiz, düşünce ortaya koyabildiğimiz şeyler var olma özelliğine sahip şeylerdir. Var olan şeyi değişik aşamalarda ve istediğimiz her zaman düşünebildiğimize göre bu, algı dünyasında ne olursa olsun, bizim onu düşündüğümüz sürece her zaman var demektir. Bir kere var olan her zaman vardır ve bir kere var olan, yok olamaz.

99

Parmenides'e göre algıyla kavranan bize gerçeği vermez. Rasyonalite, değişim diye bir şey olmadığı sonucuna götürüyorsa doğru olan budur. Algıya dayanarak kavradığımız evrende karşıtların var olduğu doğrudur. Aydınlik ya da ışık, nasıl bir algı içeriği oluşturuyorsa, karanlık da aynı değerde bir algı içeriği oluşturur. Her ikisini de birer görsel veri olarak algılarız. Algı içeriği buna benzer çok sayıda karşıtlıkla doludur. Bu karşıtlıkları akılla kavradığımız zaman, algının nasıl aldandığını anlamış oluruz. Çünkü bu tür karşıtlıklardan öncekinin onaylanması ikincisinin yadsınmasını gerekli kılar. Karşıtlıklar düalizmi böylece bir monizme indirgenmiş olur. Parmenides, düşünceyi aklın süzgecinden geçirmeden, bütünüyle algı verileri üzerine kurmanın hangi aldanmalara ve çıkmazlara götürdüğünü ortaya koymuş, buna karşılık kendisi de algı verisini bütünüyle yadsıyarak, aşırı rasyonalist ve algıya ters düşen sonuçlara varmıştır.²¹ Parmenides'in dinleyicisi ve öğrencisi Elea okulunun kavgacı, saçmaya indirgeme yoluyla kanıtlama yönteminin bulucusu, diyalektik ve sofistğin babası kabul edilen Zenon, bir takım paradokslarla varlıkta herhangi bir değişimin olmadığı, değişim ve hareket olarak görünen olguların sadece bir

²⁰Friedrich Nietzsche, *Platon Öncesi Filozoflar*, Çev. Nur Nirven, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018, 227

²¹Denkel, *Demokritos/Aristoteles İlkçağda Doğa Felsefeleri*, 42

takım algı yanımlarından kaynaklandığını vurgulamaktadır. Zenon'a göre tüm oluş ve hareketin mekân içinde olduğunu söyleyecek olursak, mekânın da bir mekân için de olması gerekir. Benzer bir şekilde bir yapının mekân içinde hareket ettiğini düşünelim. Belli bir mekân içinden geçmesi için onun öncelikle bu mekânın yarısında hareket etmesi gerekir. Bu durum sonsuza dek sürüp gider. Kısaca ifade etmek gerekirse söz konusu yapı gerçekte hiçbir yere gitmemektedir, dolayısıyla hareket mümkün değildir.²² Zenon, hareketin imkânsız olduğunu ortaya koymak için dört ayrı paradokstan söz etmektedir: Bu tartışmalarda öncelikle bir yerden bir hedefe hareketin imkânsız olduğu kanıtlanmaya çalışılmaktadır. Buna gerekçe olarak başlangıç noktası ve amaç arasında sonsuz sayıda noktadan geçilmesi gerekmektedir. Sonsuz sayıda noktayı sonlu zaman dilimi içerisinde geçmek imkânsızdır. İkinci olarak Achilles ve kaplumbağa paradoksu'nda da hedefe doğru hareketin imkânsızlığı gösterilmeye çalışılmıştır. Achilles, çok büyük bir hızla koşmasına rağmen, kaplumbağaya yetişemez. Achilles, kendi başlangıç noktasından kaplumbağanın başlangıç noktasına hareket ederken, kaplumbağa da belli bir miktarda öteye hareket etmektedir ve aynı şey daha sonraki aralıklarla da devam eder. Üçüncü paradoks, hareket halindeki ok'un hedefe ulaşamamasıyla ilişkili olmaktadır. Bu paradoks, okun görünür bir şekilde mekânda belli bir konumda verilen herhangi bir anda hedefine hareket ettiği kanıtı üzerine kurulmuştur. Zenon'a göre burada sıfır hareket vardır ve sıfırların toplamından hiçbir hareket meydana gelmez. Okun hareket ettiği sanılmaktadır fakat bu okun hedefine ulaşabilmesi için bulunulan ortamda bir takım noktalar dizisinin aşılması gerekmektedir. Bu durumda birbiri peşi sıra okun bu farklı noktalarda bulunması gerekir. Herhangi bir anda ortamın bir noktasında bulunmak hareketsiz olmak anlamına gelmektedir. Bu durumda okun hareket etmediği ortaya çıkmaktadır. Hareket eden ok hareketinin her anında durur. Hareket yolunun tek bir anı sonsuz küçüktür. Ufak da olsa hareket oluşturması mümkün değildir çünkü sonsuz küçük olanın sonsuz çok sayısal toplamından hiçbir büyüklük elde edilemez²³ Okun hareket ettiğine ilişkin algımız bir yanılsamadan ibarettir. Çünkü duyularımızın örgütlenmesine bağlı olarak her şeyi zaman ve mekân formunda algılamak zorunda kalırız. Duyuların örgütlenmesi nasıl olur da mekân ve zamanın mutlak gerçekliğinin karşı kanıtını sağlayabilir? Bu durum ancak varlık, sonsuzluk gibi soyutlamalar sayesinde gerçekleşir çünkü onları kesinlikle temsil edemeyiz. Zaman ve mekân, bütün belirli yüklemelerin elenmesiyle ancak tamamen negatif yönde sezilen kavramlardır. Var olan dünya bize kesin ve sonsuz olan hiçbir şey vermez. Mutlak süreklilik ve bozulmanın yokluğu, sonuna

²² Frank Thilly, *Felsefe Tarihi*, Çev. İbrahim Şener, İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1995, 60

²³ Nietzsche, *Platon Öncesi Filozoflar*, 244

kesinlikle ulaşamadığımız bir sayı, sonsuz bir mekân ve sınırlarına hiç gelemediğimiz zaman, bunların tümü deneyime dayalı olarak ortaya çıkmış değil, dogmatik bir doğanın temsilleridir, bunlar sayesinde bütün temsillerimizin göreliliğini anlarız.²⁴ Bu paradokslarda ele alınan sorunlar zaman ve mekânla ilgili olarak tartışmaya açık konulardır. Zenon, ayrıca dördüncü bir tartışmayı da ortaya koymuştur. Bu tartışma da gözlenebilen bir hareketin göreceli oluşuyla ilgilidir. Çünkü duyularımıza dayalı olarak verdiğimiz yargıların çelişkili ve değişebilir olmaları muhtemeldir. Bu paradoks, hareket halindeki bir nesnenin bulunduğu yer ve farklı hızlarda hareket halinde iken bulunduğu konumla ilgilidir. Bu paradokstaki tartışma, diğer paradokslardaki tartışmalardan farklı görünmesine rağmen, birçok yönüyle onlarla aynı özelliklere sahiptir. Sonuç olarak denilebilir ki çeşitlilik ya da hareket yoksa ayırım ya da bileşim ve değişim de var olamaz. Bu durumda nesnelere mekânda hareket ettiklerine ilişkin duyularımız bizi yanıltmaktadır.

Algının güvenilirliği konusunda Parmenides'e karşı çıkan Empedokles, toprak, hava, su ve ateş olmak üzere dört öge arasında sürekli bir birleşme ve ayrılmanın olduğunu; bunun da ancak sevgi ve nefret aracılığıyla cereyan ettiğini dile getirir.²⁵ Duyumu benzerlerin birbirleriyle olan ilişkisine bağlayan Empedokles, duyumun ve ruhun merkezinin, dört ögenin en fazla birbirlerine etki ettikleri kan olduğunu ifade eder. Algının insana gerçeği olduğu gibi bildiremeyeceğine inanan filozof, "gel, bütün gücünle her bir nesnenin nasıl apaçık görüldüğünü düşün. Ne gördüğünü duyduğundan daha güvenilir say ne de gürüldeyen sesle duyduğunu dilinden gelen tada üstün tut. Sözlerini yüreğinde süzerek tanı" der.²⁶ Diğer taraftan Elea okuluna bir tepki olarak, algıya güvensizliği büyük ölçüde yumuşatan Anaksagoras şöyle diyor: Duyularımızın zayıflığı nedeniyle doğruluğu saptayamıyoruz. Görünür şeyler, görünmeyen bir görüntüsüdür.²⁷ Anaksagoras, Empedokles gibi, Parmenides'in varlık ne varlığa gelir ne de geçip gider, varlık değişmezdir ve var olmaya devam eder, anlayışını benimsemiştir. Dolayısıyla Anaksagoras, Parmenides'in varlık üzerine öğretisini korumaya çalışmıştır. Filozof, aynı zamanda değişime karşı gerçekçi bir tutumu benimseyerek değişimi duyuların bir yanılması olarak görüp reddetmemiş, değişimi bir gerçeklik olarak kabul edip Eleacı varlık anlayışı ile uzlaştırmaya çalışmıştır.²⁸ Anaksagoras'a göre, Parmenides'in düşündüğü gibi algıya tam olarak güvenmemelidir. Ancak bu, gerçeği kavramada algının hiç de

²⁴ Nietzsche, *Platon Öncesi Filozoflar*, 245

²⁵ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 406

²⁶ Kranz, *Antik Felsefe*, 109

²⁷ Capelle, *Sokrates'ten Önce Felsefe*, 20

²⁸ Copleston, *Felsefe Tarihi C.1. Ön-Sokratikler ve Sokrates*, 83

yeri olmadığı anlamına gelmez. Bir başka anlatımla, Elealıların yaptıkları gibi algıyı bütünüyle reddederek, onun bize verdiği malumata (information) bütünüyle aykırı olan sonuçları kabul edemeyiz. Anaksagoras, doğruya ulaşmada aklın işlevine oranla algının, Empedokles'in onayladığından daha da büyük bir katkı yaptığına inanıp nitelikleri nesneleştirmektedir.²⁹ Ancak Leukippos ve Demokritos atomların görünüşteki varlıklar olarak değil, algının ulaşamadığı gerçek varlıklar olduğunu kabul edip, atomlar duyularla değil akılla kavranırlar düşüncesini ileri sürmüşlerdir. Atomlar akılla kavranmak zorundadır çünkü onları görünüş içinde bulmaya zaten imkân yoktur. Duyular aracılığıyla atomların bilgisi edinilemez. Atomlar çok küçüktür, gözle görülemezler.³⁰ Demokritos, uzaya boşluk, varolmayan ve sonsuz gibi isimler vermektedir. Atomların her birine ise şey, sıkıca dolu olan ve var olan adlarını vermiştir. Atomların duyular tarafından kavranamayacak derecede küçük ve değişik şekillerde olduklarını, büyüklük ve küçüklükleri yönüyle birbirlerinden çok farklı olduklarını ileri sürer. Cisimlerin öğeleri ya da temel bileşenleri olarak kabul edilen atomlar, bir araya gelerek gözün ve diğer duyu organlarının kavrayabileceği nesnelere oluştururlar. Buradan hareketle denilebilir ki göze görünen her türlü değişim, atomların hareketi ve bir araya geliş biçimlerine indirgenmektedir. Duyulabilir dünyadaki varoluş, yokoluş ve nitelikler ile bu niteliklerin değişimi, akılla kavranan gerçek evrendeki olaylarla açıklanmaktadır. Bu aynı zamanda duyulabilir evrene bir gerçeklik temeli sağladığı için Parmenides'in yaptığı gibi görünüşleri bütünüyle göz ardı etme eğilimi, bir ihtiyaç olmaktan çıkar. Bu konuda Aristoteles şöyle der: 'Demokritos ve diğer antik filozofların çoğu duyusal olandan söz ederken oldukça beceriksizdir çünkü duyumsanan her şeyi dokunulur bir şeye çevirmek isterler. Her şeyi dokunma duygusu açısından apaçık olan şeye, siyahı pürüzlüye, beyazı düze indirgerler'.³¹ Tüm duyusal nitelikler böylece sadece forma, herhangi tikel bir şeyin tadılabilir veya koklanabilir olmasını sağlayan molekülleri değişik birleştirme biçimlerine geri götürülmektedir. Biçim, düzen, duruş ve form kendinde olan şeyin biricik belirlenimini oluşturduğu için bu uğrakların nasıl renk ve hatta renk çeşitliliği olarak deneyimlendiği konusunda herhangi bir şey söylenmemiştir. Mekanik belirlenimlerden başka belirlenimlere geçiş yapılmamış ve bu da onun sığ ve verimsiz olduğunu göstermektedir.

Duyulabilir dünyadaki nesnelere gözlemlediğimiz her nitelik, temel gerçekliğin biçim, düzen ve konum gibi ilkeleriyle açıklanabilen bir şeydir. Nesne

²⁹ Denkel, Demokritos/Aristoteles İlkçağda Doğa Felsefeleri, 58

³⁰ Copleston, *Felsefe Tarihi C.1. Ön-Sokratikler ve Sokrates*, 89

³¹ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Felsefe Tarihi 1.Cilt*, Çev. Doğan Barış Kılınç, İstanbul: NotaBene Yayınları, 2018, 281

ve nitelik kavramları arasındaki ayırım ilk olarak Empedokles'te ortaya çıkmış olsa da onun doğrudan ifade edilmesi Atomcular tarafından. Atomcu Demokritos, nesnelerin iki tür niteliğinden söz etmektedir. Bunlardan biri, nesneyi oluşturan atomların niteliklerinden doğrudan türeyen nitelikler, diğeri ise aslında nesnenin taşımadığı, ancak onun atomlarının insanın duyu organlarını etkileyiş tarzından dolayı var oldukları izlenimini uyandıran niteliklerdir.³² Demokritos, nesnelerin şekil, hacim, ağırlık, sertlik ve hareket gibi niteliklerini doğrudan atomların nitelikleriyle açıklarken, renk, tat, sıcak soğuk gibi nitelikleri de atomların şekil, konum ve düzeniyle ortaya koymaya çalışıyor ve bu niteliklerin aslında nesnede bulunan nitelikler olmadıklarını iddia ediyor. Bunların hepsinin, görüntülerin içimizde yansıması sırasında değişim geçiren duyu yetimiz üzerinde oluşan etkilenimler olduğunu söylüyor. Demokritos'un nitelikler konusunda yapmış olduğu bu ayırımı ve bu ayırımı temel yaptığı gözlemi, ontoloji içindeki önemli bir tarafa, epistemolojinin çıkış noktasını, temel sorununu saptar, bir başka ifadeyle epistemolojiyi kurar. Demokritos'un bu gözlemi, felsefe tarihinin en önemli akımlarından bir olan septisizme asıl malzemesini sağlarken, çizdiği ayırımsa deneyimi bir bilgi kaynağı sayan filozofların hem idealistlere hem rasyonalistlere hem de septiklere karşı duyu verilerini savundukları temel yöntemlerden biri olmuştur.³³ Demokritos'un duyu algısı teorisine göre hissedilir her şey somuttur. Nesnelere olan temas doğrudan değil seyelan (akı) aracılığıyla meydana gelir. Bu seyelanlar duyu yoluyla vücuda etki eder, bütün organlara yayılır. Nesnelerin temsili bu şekilde oluşur. Nesnelerin temsilinin meydana gelebilmesi için Demokritos'a göre iki koşul gereklidir: belli bir izlenim yoğunluğu ve alıcı organın yapısının yeterliliği. Aynı olan ancak kendisiyle aynı olanı algılar, her şeyi kendi varlığımızın ona benzeyen organıyla algılarız. Bu durumda algılanabilir birçok şeyi algılayamayız çünkü bunların bizim duyularımızda karşılığı yoktur ve bizimkinden başka duyuyla algılanan başka bir varlık mevcut olabilir. Bu düşüncesiyle Demokritos, görülebilen nesnelere o nesnelerin biçimini koruyan ve göze yansıtan seyelanlar yayıldığını dile getirir. Fakat bizimle nesnelere arasındaki mekân havayla dolu olduğuna göre, yayılan imgeler gözümüze doğrudan gelemez; göze çarpan şey, bu imgelerin hareket ettirdiği ve onların iziyle değişen havadır yalnızca.³⁴ Demokritos, algının koşullara göre değiştiği gözleminden buna ilişkin nesnelere bir doğruluğun bulunmadığı sonucuna ulaşıyor ancak bunu tam olarak genellemiyor. Demokritos'un bu görüşlerini tam bir genelliğe yayarak

³² Emile Brehier, *Felsefe Tarihi C.1*. Çev. Miraç Katırcıoğlu, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969, 60

³³ Denk, *Demokritos/Aristoteles İlkçağda Doğa Felsefeleri*, 80

³⁴ Nietzsche, *Platon Öncesi Filozoflar*, 304

yorumlayan Protagoras ve Gorgias bu sonucu değişik yönlerde analiz etmiş ve Pyrrhon'un şüpheci okulunu hazırlamışlardır. Oysa Demokritos'un kendisi şüpheci değildir. Çünkü algı içeriğinin tümünün öznel olduğunu düşünmüyor, algıladığımız kimi nitelikleri bunun dışında bırakıyor. Galen'in aktardığına göre Demokritos akıl ve duyuları karşılıklı olarak şöyle konuşturmuş: Akıl: tatlı, acı ve renk bir uzlaşım olarak vardır; gerçekte yalnız atomlar ve boşluk vardır. Duyular: zavallı akıl, hem verilerini bizden alırsın hem de bizi yıkmaya çalışırsın. Oysa bizim yıkımımız senin de sonun olur.³⁵

Demokritos, Parmenides'in yaptığı aşırı rasyonalizmi sınırlamaya çalıştığı gibi septisizmi de sınırlamak için çeşitli önerilerde bulunmaktadır. Bunun için de algı nesnelere öznel ve nesnel nitelikleri hakkında ayırım yapmaktadır. Demokritos tüm algı nesnelere için aynı açıklamayı vermemektedir. Bunların bir bölümünü büyüklük, kimini biçim, kimi başkalarını da düzen ve konumlarına göre ayırmaktadır. Ağır ve hafif olmayı, büyüklüğü temele alarak ayırt etmektedir. Çünkü eğer her şey birimlerine bölünmüş olsaydı, biçimleri açısından farklı olsalar bile, bunların ağırlıkları büyüklüklerine bağlı olurdu. Diğer taraftan, bileşikler söz konusu olduğu zaman daha hafif olan içindeki boşluk daha çok olan, daha ağır olan ise içindeki boşluk daha az olandır, demektedir. Ancak hafif olanı doğrudan ince olanla özdeşleştirdiği yerler de vardır. Demokritos, sertlik ve yumuşaklığa ilişkin olarak da benzer şeyler söylemektedir. Sert olan yoğun, yumuşak ise seyrek olandır; bu ikisi arasındaki derece farkları da aynı yolla açıklanmaktadır. Diğer yandan, içinde bulundurduğu boşluk miktarındaki farklar dolayısıyla sert bir cisim hafif, ağır bir cisimse yumuşak olabilir. Buna göre demir kurşundan daha sert iken kurşun demirden daha ağırdır. Demokritos'un ağırlık, hafiflik, sertlik ve yumuşaklık hakkında tespit ettikleri bunlardır. Diğer duyu nesnelereyle ilgili olarak, onların bir nesnel gerçeğe sahip olmadıklarını ifade etmektedir. Onların hepsinin görüntülerin içimizde yansısı sırasında değişim geçiren duyu yetimiz üzerinde oluşan etkilenimler olduğunu söylemektedir. Ne sıcak ne de soğuk onun için hiçbir gerçekliği yoktur. Demokritos, bu tür niteliklerin doğada var olmadıklarının en önemli kanıtı olarak onların bütün canlılara aynı görünmemesini ileri sürmektedir. Bize tatlı olan başkalarına acı ve daha başkalarına da ekşi, keskin veya yakıcı olabilir, demektedir.³⁶ Öznel nitelikler kişiden kişiye değişiklik gösterdiği için bu niteliklerin gerçeği yansıtmadığını, bu niteliklere ilişkin bilginin karanlık ve güvenilir olmadığını dile getirmektedir. Öznel nitelikler hakkındaki bilginin güvenilirlikten yoksun olması nedeniyle her durumda şüpheye maruz kalacağını ve herkes için geçerli olmayacağını ifade

³⁵ Kranz, *Antik Felsefe*, 170

³⁶ Denkel, *Demokritos/Aristoteles İlkçağda Doğa Felsefeleri*, 77

etmektedir. Ancak nesnel niteliklerin bilgisi güvenilir olmalıdır.³⁷ İşte aklın da düşünceye temel aldığı bu türden algıdır. Demokritos, Parmenides'i açık bir biçimde karşısına alarak aklın algıya bağımlı olduğunu öne sürmüş oluyor. Demokritos, bu çabasıyla Parmenides'in görünüş ve gerçek ayrımını görüngücü doğrultuda geliştiren ilk adımı atmıştır. Bu gelişim bir taraftan şüphecilik denilen felsefe tutumuna gebeyken, diğer taraftan modern öznelciliğin hatta öznelci idealizmin temelini oluşturacaktır.

Sonuç

Duyum ve algı, insanın dış dünya ile kurduğu ilişkinin temelini oluşturur. Presokratik filozofların düşüncelerini dikkatli bir şekilde incelediğimiz zaman, bu filozofların hemen hemen hepsinin algı ve duyuma özel bir önem atfettiklerini görmekteyiz. Hatta bu filozoflardan bazıları bilginin açıklanmasında hareket noktası olarak sadece algıyı görmekte ve aklın bilgideki işlevini tamamen göz ardı etmektedir. Kimileri de aklın algısız herhangi bir faaliyetinin olmadığını söyleyerek aklı tamamen algıya indirgemektedir. Oysa aklın algıya bağımlı olduğunu ve sadece algıya bağımlı olarak işlev gördüğünü iddia etmek, aklın duyu-algısı aracılığıyla kendisine ulaşan verilere herhangi bir şey katmadığı anlamına gelir. Dolayısıyla süje ve objenin karmaşık bir ilişkisinin sonucu olarak ortaya çıkan bilgi, basit mekanistik bir işleme indirgenmiş olur. Bu durumda bir taraftan algıya, diğer taraftan karmaşık nöro-psişik süreçlere dayalı zihinsel işlemlerin sonucu olarak kabul edilen bilgi, yeterince açıklanmamış olur. Ayrıca aklın algıya bağımlı olduğunu ve bu algının da nesneyi ne ise o olarak verebilme olanağının olmaması ve farklı süjelere göre algının da değişebilmesi nedeniyle şüpheli tutumun ve öznelci bir yaklaşımın önplana çıkması muhtemeldir. Sonuç olarak diyebiliriz ki Presokratik filozoflar, duyum ve algının bilginin ortaya çıkması açısından önemli olduğunu hatta olmazsa olmaz olduğunu fark etmişlerdir. Ancak söz konusu filozoflar, bilginin oluşumunda Kant'ın epistemolojisinde karşımıza çıktığı şekliyle, algı-kavram ilişkisini yeterince izah edememişlerdir. Bilgi kuramında algı-kavram ilişkisinin ayrıntılı bir şekilde ortaya konulması felsefe tarihinde yüzyıllara yayılmıştır. Felsefe tarihinde algı-kavram ilişkisi ve bu ilişkinin bilginin oluşumu açısından işlevi konusunda ortaya konulan düşünceler görünüş itibarıyla birbirlerine karşıtmiş gibi

³⁷ Ernst Von Aster, *Felsefe Tarihi Dersleri*, Çev. Macit Gökberk, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Talebe Cemiyeti Neşriyatı, 1943, 65

PRESOKRATİK FELSEFEDE DUYUM VE ALGI SORUNU
Mücella CAN

algılansa da aslında bu düşüncelerin, insan aklının değişim, dönüşüm ve gelişimine bağlı olarak birbirlerini tamamlayıcı nitelikte oldukları söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Arslan, Ahmet. *İlkçağ Felsefe Tarihi 1*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013
- Audi, Robert. *Epistemology*, New York and London: Routledge Taylor&Francis Group, 2003
- Brehier, Emile. *Felsefe Tarihi C.1*. Çev. Miraç Katırcıoğlu, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969
- Budak, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2000
- Capelle, Wilhelm. *Sokrates'ten Önce Felsefe C.II*, Çev. Oğuz Özügül, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 1994
- Cevizci, Ahmet. *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2010
- Copleston, Frederick. *Felsefe Tarihi C.1. Ön-Sokratikler ve Sokrates*, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 1990
- Denkel, Arda. *Demokritos/Aristoteles İlkçağ'da Doğa Felsefeleri*, İstanbul: Kalamış Yayıncılık, 1986
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. *Felsefe Tarihi 1.Cilt*, Çev. Doğan Barış Kılınç, İstanbul: NotaBene Yayınları, 2018
- Herakleitos, *Fragmanlar*, Çev. Cengiz Çakmak, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2009
- Hirst, R.J. *Perception and the External World*, New York and London: The Macmillan Company-Collier-Macmillan Limited, 1968
- Kranz, Walter. *Antik Felsefe*, Çev. Suad Y. Baydur, İstanbul. Sosyal Yayınlar, 1984
- Jones, W.T. *Klasik Düşünce, Batı Felsefesi Tarihi I*, Çev. Hakkı Hünler, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2006
- Laertios, Diogenes. *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, Çev. Candan Şentuna, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010
- Nietzsche, Friedrich. (2018). *Platon Öncesi Filozoflar*, Çev. Nur Nirven, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018
- Thilly, Frank. *Felsefe Tarihi*, Çev. İbrahim Şener, İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1995
- Türker-Küyel, Mübahat. (1969). *Aristoteles ve Farabi'nin Varlık ve Düşünce Öğretileri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1969
- Weber, Alfred. *Felsefe Tarihi*, Çev. H. Vehbi Eralp, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1998
- Von Aster, Ernst. *Felsefe Tarihi Dersleri*, Çev. Macit Gökberk, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Talebe Cemiyeti Neşriyatı, 1943

PRESOKRATİK FELSEFEDE DUYUM VE ALGI SORUNU
Mücella CAN